

הליכת יוסף אצל האחים

ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני: ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה: (בראשית לז, יג-יד)

ונשמרתם מאוד לנפשותיכם

הק' הפרמ"ג בספרו תיבת גומא איך הלך יוסף לאחיו הרי ידע ששונאים אותו והוי מצב של סכנת נפשות, ועבר על מ"ע ול"ת כמ"ש הרמב"ם (רוצה ושמירת נפש פי"א). לכאורה כוונתו למש"כ הרמב"ם (שם הלכה ד) וז"ל וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה, שנאמר (דברים ד, ט) "השמר לך ושמור נפשך", ואם לא הסיר, והניח המכשולות המביאין לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר על לא תשים דמים. וצ"ע שבפשטות האיסור הוא להניח דבר שהוא מסוכן לאחרים, ובפרט הלאו שהוא "לא תשים דמים בביתך", וזה בוודאי על מי שאינו מסיר מכשול, או אינו בונה מעקה לגגו. ואפילו לענין העשה של "השמר לך ושמור נפשך", שהיה אפשר לומר דמיירי בכל מי שנכנס לסכנה, אבל לכאורה מבואר ברמב"ם שאינו עובר אלא במצב שאינו מסיר מכשול. שהרי הרמב"ם ממשך (שם הל' ה) וכתב וז"ל, הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות, וכל העובר עליהן ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך, או איני מקפיד על כך, מכין אותו מכת מרדות, משמע שבכה"ג אינו עובר על העשה ול"ת.

איסור דאורייתא או דרבנן

ובאמת אינו פשוט האם מי שמסכן עצמו עובר בעשה. דיעויין בלבוש (יו"ד סי' קטז) שכתב וז"ל כתיב "השמר לך ושמור נפשך מאוד וגו'", וכתב "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", שיש במשמעות אלו הלשונות שצריך האדם לשמור את נפשו שלא יביא את עצמו לידי סכנה, אע"ג שפשוטן של אלו הכתובים לא מיירי בזה, מכל מקום סמכו חז"ל על מקראות הללו, ואסרו כל הדברים המביאין את האדם לידי סכנה. ונ"ל לומר שנוכל ללמדנו זה ממצות בני נח שנאמר להם (בראשית ט, ה) "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש",

לפיכך גזרו ואמרו חמירא סכנתא מאיסורא. ואפילו יאמר אדם הריני מסכן את עצמי ומה לאחרים עלי בכך אם אני איני מקפיד בכך, אין מניחין אותו, **אלא מכין אותו מכת מרדות כמו בכל שאר איסורין שאסרו חכמים ז"ל.**

אבל חזר בו בחו"מ (סי' תכו, יא) וכתב שכל העובר על דברים אלו וכיוצא בהם ואומר הריני מסכן בעצמי, ומה לאחרים עלי בכך, או איני מקפיד בכך, **מכין אותו מכת מרדות שהרי עבר על איסור דאורייתא דכתיב "השמר לך ושמור נפשך וגו'",** והנזהר בהם תבא עליו ברכת טוב, ויקבל טוב מטוב.

וממה שכתב הרמב"ם שמכין אותו מכת מרדות אינו ראייה שאין כאן אלא איסור דרבנן, שמצינו ברמב"ם בכמה מקומות שמכין אותו מכות מרדות אע"פ שיש כאן איסור תורה, כגון בלאו שאין בו מעשה.

ספק לחומרא מה"ת

ומצינו כמה חומרות שיש בשמירת הנפש שאין בשאר איסורים. כתב הפרמ"ג (אשל אברהם ד, ב)

שאפילו לשיטת הרמב"ם שספיקא דאורייתא מן התורה מותר, ורק מדרבנן לחומרא, אבל מודה שבספק סכנה מן התורה אסור, דהא לא מוקמינן אחזקה ורובא בספק סכנה (חולין ט, ב) לענין מים מגולים, דשאני ספק איסור מספק סכנה. וכ"כ הפרמ"ג (שפ"ד סי' צז, ג) שאם צלו בשר עם דגים, וראינו שזב רוטב מהבשר, שהדגים אסורים מספיקא שמא זב תחת הדגים, וספיקא דאורייתא לחומרא.

ס"ס וביטול ברוב

וכן מצינו בחת"ס (ע"ז ל, א) שכתב שכל סכנתא הוא איסור דאורייתא מקרא "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", כמ"ש הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת נפש, (ק"ק שהרמב"ם הזכיר שם "השמר לך"), ומוטל על החכמים להשגיח על זה מקרא "והיו עליך דמים" (מו"ק ה, א), ובפ"ק דחולין (י, א) חמירא סכנתא מאיסורא, היינו שלא להקל מספק אי ס"ס, דבאיסורא הקדוש ברוך הוא ויתר שאפילו אירע שנזדמן לו דבר איסור, מ"מ רחמנא שריה בס"ס, ושוב אין אחריותו עלינו, משא"כ בסכנתא א"א להשיב נפש.

עוד כתב דה"ה ביטול ברוב יבש ביבש אפילו א' באלף לא בטיל מטעם הנ"ל, אבל בלח כיון שנתבטל בס' הרי כלה והלך לו ולא נשאר כלום, כדעת נקה"כ (רס"י קטז). והיינו בדבר המתערב יפה, כגון מרק דגים עם מרק בשר, אבל טפה של ארס לא יועיל ס' כי אינו מתערב יפה.

ובספר פתחי תשובה (יו"ד קטז, ג) דן בזה באריכות, ומביא שו"ת חו"י (סי' סד) שפסק להקל דבטל, וכן כתב בתשובת שבות יעקב (ח"ב סוס"י ק"ד) שאין להחמיר כלל. וכ"כ בתשובת חוט השני (סי' ס"ז) דדוקא ארס נחש אינו בטל כמ"ש הטור, דחוששין לגילוי אפילו במ' סאה מים, אבל דבר שאינו ארס אף על פי שהוא סכנה בטל בס'.

גם בתשובת חת"ס (סי' ק"א) כתב שהעיקר שסבנה יותר חמור מאיסור לענין ביטול, ושם נשאל אודות מרק של דגים שהוריקו אותו לתוך כלי שומן, ולאחר שנצטנן הסירו השומן שנקרש, מה דין המרק והדגים. והשיב דבאיסורים כה"ג בעינן לשער בס' כנגד כולו ולא מהני מה שהסירו האיסור שנקרש, וא"כ כש"כ הכא בסכנתא, דחמירא סכנתא מאיסורא. אבל מאחר שהרמב"ם דרב גובריה ברפואות וטבעיות השמיט הא דביניתא דאטוי בהדי בישרא, מסתמא לפי עוצם חכמתו ידע והבין שנשתנו הטבעים בענין, זה ונהי שלא נסמוך ע"ז לעשות מעשה לאכלם זה עם זה, דאפשר דה"ל כמו דבר הנאסר במנין, מ"מ הרווחנו שיצאנו מחמירת סכנתא דהשתא מיהת ליכא סכנתא. ואפשר שגם בזמנא לא היה הסכנה אלא במין ביניתא ולא במינים המצויים בינינו כלל, וליכא אלא איסור קל דרבנן, דנהי דדבר שבמנין דאורייתא היא היינו הנאסר משום סייג וגדר איסור, אבל בכה"ג קילא טובא.

שלוחי מצוה אינן ניזוקין

ויש להעיר דאולי ההיתר היה משום דקי"ל שלוחי מצוה אינן ניזוקין. אלא דלכאורה אין זה נכון דאיתא בפסחים (ח, ב) חור שבין יהודי לארמאי בודק עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטלו בלבו, פלימו אמר כל עצמו אינו בודק מפני הסכנה. ומק' מאי סכנה אי נימא סכנת כשפים, כי אישתמיש היכי אישתמיש, ומשני התם כי אישתמיש יממא ונהורא ולא מסיק אדעתיה, הכא ליליא ושרגא הוא ומסיק אדעתיה. ומק' האמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזוקין, ומשני היכא דשכיח היזיקא שאני, שנאמר "ויאמר שמואל איך אלך

ושמע שאול והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך וגו'". א"כ לכאורה גם כאן היה מצב של "שכיחי הזיקא".

האם דווקא בסכנת בעל בחירה

והנה בעיקר הענין של שלוחי מצוה אינן ניזוקין, חידש העולת שבת (או"ח תלג, ח) שיש הבדל בין היזק של בעל בחירה להיזק ממי שאינו בכל בחירה. הוא מיישב בזה קושיא גדולה, דהנה איתא התם שכותל שנשתמש בו חמץ בחורין, ונפל ונעשה גל, אפילו אינו גבוה ג' טפחים כדי חפישת הכלב, אין צריך לבדוק תחתיו כיון שיש בו סכנת עקרב שמצויים בגלים חיישינן שמא אחר שישלים בדיקתו שאינו עוסק במצוה יחפש אחר מחט שנאבד לו ויבא לידי סכנה. אבל בתוך הבדיקה אפילו אם גם יחפש אחר המחט לא חיישינן שיבוא לידי סכנה, דשלוחי מצוה אינן ניזוקין, ולית כאן שכיחי הזיקא כולי האי כמו לעיל גבי גג, דשאני סכנת בן אדם דהוא בעל בחירה. ומה שכתב יחפש אחר מחט שנאבד וכו'. כלומר דחיישינן שמא בכותל שנפל נאבד לו בתוכו איזה דבר ויבא לחפש אחר הדבר שנאבד לו, ודוקא בכאן חששו חכמים לכך שהרי השתמש בכותל זאת, אבל בחור שבין גוי ליהודי לא חששו חכמים לכך, ועל כן מפרש התם מטעם אחר לומר לך דאפילו לא השתמש שם לעולם ואז ליכא למיחש דלמא נאבד לו שם איזה דבר אפילו הכי אין צריך לבדוק משום שלא יאמר הגוי דכשפים עשה שם.

אמנם בספר חק יעקב תמה על העו"ש וכתב שנתעלם ממנו סוגיא דקדושין (לט, ב), דאפילו מסכנת סולם רעוע וכהאי גוונא שאינו מבעל בחירה, ג"כ אמרינן היכא דקביעי הזיקא או שכיח הזיקא שאף שליח מצוה ניזוק כמו מבעל בחירה, דנלמד משמואל שאמר (שמואל א טז, ב) איך אלך ושמע שאול, ע"ש. וכן מבואר לעיל (סימן ק"ד) דבתפלה פוסק בשביל עקרב שהוא מועד להזיק, אע"פ שהוא עוסק במצוה, והסכנה אינן של בעל בחירה.

ומה דלא חששו מהעקרב בשעת בדיקה, י"ל דלא מקרי הכא שכיח הזיקא, כיון שאין כאן עקרב לפנינו, ואיכא ספיקא וחששא טובא דלמא יש כאן עקרב, ושמא יזיק לו, והוא לא יראה אותו בשעת הבדיקה להשמר ממנו, ושמא אינו יכול להזיק כיון שהוא בגל, על כן לא מקרי בשביל זה שכיח הזיקא לבטל

ממצוה בשביל חששות אלו. אבל בשעה שאינו עוסק במצוה חיישינן לסכנה, כי חמירא סכנתא מאיסורא.

כיבוד אב ואם

ממשיך הפרמ"ג וז"ל שיעקב לא ידע, ומ"ע דכיבוד לא דחי אף לדרבנן, כבסי' ר"מ ביור"ד. נראה דר"ל שאם יעקב היה יודע שיש סכנה לא היה שולחו, וע"כ שלא ידע מהשנאה, וצ"ע.

ומש"כ בהמשך שכיבוד אינו דוחה, ר"ל שהיה ה"א שעשה של כאו"א ידחה האיסור של כניסה לסכנה, וע"ז כתב שאין כאו"א דוחה אפילו איסור דרבנן. וז"ל השו"ע (יו"ד רמ, טו) אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין מצות עשה בין מצות לא תעשה, ואפילו מצוה של דבריהם, לא ישמע לו.

ליהרג במקום שהדין יעבור ואל יהרג

ממשיך הפרמ"ג וז"ל ועסי' קנ"ז שם בשאר מצות אי אדם גדול הוא, וכ"ש כשבא קידוש השם על ידו רשאי למסור עצמו, ובדורו היו מזלזלים קצתם בכיבוד אב, מסר נפשו.

והנה שיטת הרמב"ם (יסודי התורה ה, ד) היא דבמצוות שנאמר יעבור ואל יהרג אסור לו ליהרג, ואם נהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. ושיטת התוס' בע"ז (כז, ב ד"ה יכול) הוא שאם רצה להחמיר על עצמו ליהרג על שאר עבירות רשאי.

האם אדם גדול יכול למסור נפשו

ובנמוקי יוסף (סנהדרין יח, א בדפי הרי"ף) כתב שאף שאסור למסור נפשו בעבירות שפטור עליהם (כשיטת הרמב"ם), מכל מקום אדם גדול וחסידי ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש השם כדי שילמדו העם. וביאר שם על פי זה מעשה דחמ"ו, שאף שלא היה שם ע"ז אלא אנדרטא של מלכים לכבוד בעלמא, מכל מקום מחמת שסברו רובן שהיה ע"ז, היה קידוש השם במה שעשו.

ומבואר בביאור הגר"א (יורה דעה קנז, ג) שכן סובר גם הרמב"ם, וצ"ע שלא הוזכר כלל בדברי הרמב"ם. עוד כתב שם הגר"א שהרמב"ם יפרש מעשה

דחמ"ו כהנמוק"י, גם זה צע"ג, שהרי הרמב"ם כתב שחמ"ו היו מחויבים ליהרג, וכנ"ל.

דהנה כתב המחבר (יו"ד קנז, א) כל העבירות שבתורה, חוץ מעבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים, אם אומרים לו לאדם שיעבור עליהם או יהרג, אם הוא בצנעה יעבור ואל יהרג. ואם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג, רשאי, אם העובד כוכבים מכוין להעבירו על דת. וכתב הגר"א "כמ"ש ברפי"ט דשבת כל מצוה שמסרו כו", כוונתו לההיא דאמרינן בשבת (קל, א) תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה בשעת גזרת המלכות כגון עבודת כוכבים ומילה עדיין היא מוחזקת בידם, וכל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה למיתה בשעת גזרת המלכות כגון תפילין עדיין היא מרופה בידם, הרי שמותר למסור נפשו על מצוות, וצ"ע דהתם מיירי בשעת השמד, ואז לכו"ע חייב למסור עצמו למיתה אפילו בשאר מצוות.

ממשיך הגר"א ואלישע בעל כנפים בפ"ד דשבת (מט, א), ור"ע וריב"ב וכל הרוגי מלכות שמסרו עצמן על מצות פרטיות, ואמרינן בשוחר טוב מה המכות האלה בין ידיך, ואמר אשר הכיתי בית מאהבי, המכות האלה גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים, מה לך יוצא ליסקל, על ששמרתי את השבת, מה לך יוצא לישרף על שאכלתי את המצה, מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני כו'. ר"ל מכל הני מקומות רואים שאע"פ שבשאר מצוות אינו צריך למסור נפשו לקיומן, אבל אם רוצה לקדש שם שמים הרשות בידו, ובלבד היכא שהאנס מתכוון להעבירו על הדת, כמבואר בדברי השו"ע.

ממשיך הגר"א וז"ל ובפסחים (נג, ב) מה ראו כו' (חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם, דנו ק"ו מצפרדע וכו'), ועתוס' שם בד"ה מה, ומפר"ת דצלם כו' (זה שעשה נבוכדנצר לאו ע"ז הוה אלא אינדרטא שעשה לכבוד עצמו ולכך קאמר מה ראו), והרמב"ם אוסר (שלא במקום חיוב), ומפרש דכל הנ"ל בשעה צריכה לכך, וכמ"ש בנמו"י בסנהדרין שם.

ועי"ש עוד אמש"כ הרמ"א (שם) וז"ל מיהו אם השעה צריכה לכך, ורוצה ליהרג ולקיימו, הרשות בידו, וכתב הגר"א דהרי אלישע בעל כנפים נטל מראשו, והטעם דהרי יכולין להעבירו בע"כ שיטלוהו מראשו ויושיבוהו בבית האסורין, וז"ש בסנהדרין שם קרקע עולם היא ור"ל שיכולין לכופ אותה

בע"כ, והקשה שם הר"ן היאך מסר עצמו אלישע בתחלה, וכן דניאל בשביל התפלה, וכן כל הנך שכתב לעיל במדרש ש"ט מה לך כו', ותי' דרשאי להחמיר על עצמו למסור במקום שא"צ. אלא שנשאר הגר"א בצ"ע, שהרי בשו"ע פסק שלא כדברי נ"י כמש"ל, ואם ירצה כו' ולא הגיה שם כלום ודא ודא אחת היא. היינו למה הרמ"א לא חלק אמש"כ המחבר שמותר להחמיר על עצמו למסור נפשו, וע"כ שלא ס"ל כהנמו"י, א"כ למה לא חלק עליו הרמ"א.

אכן בדעת הרמב"ם עצמו א"א לפרש שמעשה חמ"ו היה באנדרטא בעלמא ולפנים משורת הדין [ואפילו אם נאמר שסבר לדינו של הנמוק"י], שברמב"ם (יסודי התורה ה, ה) מבואר דחמ"ו היו חייבים ליהרג מן הדין, שכתב וז"ל: כל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר הרי זה קידש את השם וכו' כדניאל חמ"ו ורבי עקיבא וחבריו. הרי מבואר שחמ"ו היו מחויבים למסור נפשם, והצלם שעשה נבוכדנצר היה ע"ז. וצריך לומר שהרמב"ם יפרש כתירוצם השני של התוס', ש"מה ראו" היינו שהיו יכולים לברוח.

מה היה היתר ליוסף ליכנס בסכנה בשביל כאו"א

וחידש כאן הפרמ"ג שמשו"ה יוסף הצדיק הכניס עצמו לספק סכנה, משום שכיבוד אב ואם היה רפוי, וכדברי הנמו"י שאז מותר לגדול הדור למסור נפשו. אבל צע"ג שלכאורה כל דברי הנמו"י נאמרים באופן שיש אנס, אז אם ימסור עצמו כדי לקיים מצוה יש כאן קידוש ה', ומשו"ה יכול למסור נפשו, אבל כאן לא היה אנס, א"כ לכאורה אין כאן קידוש ה'. שהרי אפילו להמחבר שמותר למסור נפשו אפילו היכא שאינו חייב, בכל זאת מתנה שאינו אלא אם הגוי מתכוון להעבירו על "דת", אבל בלא"ה אין כאן קידוש ה'.

למה יוסף היה "שטנו" של עשו

מסיים הפרמ"ג שמשו"ה יוסף "שטנו" של עשו כי כוחו במצות כיבוד, יוסף מסר עצמו במסירות נפש במצות כיבוד.

האם מותר ליכנס לספק סכנה כדי להציל חברו מוודאי סכנה

עי' בספר הדר זקנים (בראשית לז, יג) שהק' מה ראה יעקב לשלחו לאחיו הלא יודע ששונאים אותו. ותי' בשם האבן עזרא לפי שהלכו במקום סכנה לרעות כי הרגו אנשי שכם, אמר יעקב שמא יענישו לך ספק הוא, ושיהרגום אנשי

שכם אם ימצאום ודאי הוא, ומוטב ליקח הספק מן הודאי, לך אמור להם שישובו פן יכום אנשי שכם מכת חרב. מה שנוקט כדבר פשוט שחייב אדם ליכנס בספק סכנה כדי להציל חברו מוודאי סכנה, אינו פשוט כלל כפי שיבואר להלן.

שניים מהלכין וקיתון אחד של מים

דהנה איתא בגמ' בבא מציעא (סב, א), תניא שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם, מתים. ואם שותה אחד מהן, מגיע לישוב. דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו, עד שבא ר' עקיבא ולימד וחי אחיך עמך, חייך קודמים לחיי חברך.

ועיין בספר יחוסי תנאים ואמוראים (המיוחס לקדמון ר' יהודה ב"ר קלונימוס שפירא, רבו של הרוקח) דכ' דהגמ' איירי באופן שאם יחלקו את המים ליכא ודאי דימותו שניהם, דיתכן ששניהם יגיעו לישוב ויחיו, ול"ה אלא ספק מיתה, ואילו ישתה אחד אזי ודאי ימות השני. ונמצא דהנדון כאן במכניס עצמו לספק פיקו"נ להצלת חברו מוודאי סכנה, דבן פטורא סובר שחייב להכניס עצמו לספק פיקו"נ אף דבזה לא ודאי מציל את חברו וחידושא בתרתי, חדא דמכניס עצמו לספק פיקו"נ, ועוד, דהוא רק לספק הצלה, ור"ע חולק עליו וסובר שחייך קודמין, דהיינו שאינו חייב להכניס עצמו לספק פיקו"נ להצלת חברו.

מכניס עצמו לסכנת ספק להצלת ודאי

ובטור (חו"מ סימן תכו) הביא מהרמב"ם שהרואה חברו טובע בנהר או שליסטין באים עליו, ויכול להצילו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל כו', וכל כיוצא בזה עובר על לא תעמוד על דם רעך, ואם מצילו הרי כאילו קיים עולם מלא. ובב"י שם הביא מהגהות מיימוניות, וז"ל, עבר על לא תעמוד כו', בירושלמי מסיק אפילו להכניס עצמו לספק סכנה חייב ע"כ, וכתב הב"י, נראה הטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק ע"כ.

והנה לפ"מ שנתבאר לעיל בסוגיא דשנים שהיו מהלכין בדרך בשם ספר יחוסי תנאים ואמוראים, נמצא דבדבר זה הבבלי חולק על הירושלמי. שהרי נתבאר שהנידון במחלוקת בן פטורא ור"ע הוא בנקודה זו, אי מחוייב להכניס עצמו לספק סכנה להצלת חברו, והשתא הרי קי"ל הלכה כר"ע מחברו שאינו

מחוייב, הרי גמרא דבבלי מפורשת דלא כהירושלמי. ובזה יש ליישב להא דהפוסקים באמת לא פסקו כהירושלמי בזה, וכמו שכבר העיר בזה הסמ"ע (שם), דלהמבואר הא י"ל דפסקו הלכה כדברי הבבלי.

עוד מקור מביא בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' מה, ד) בשם ספר אגודת אזוב והוא מדברי הגמ' (נדה סא, א), דאיתא התם הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון אמרו ליה לטמרינן מר, אמר להו היכי נעביד אי לא אטמריכו חזו יתייכו, אטמרינכו הא אמרו רבנן האי לישנא בישא אף על גב דלקבולי לא מבעי מיחש ליה מבעי, זילו טמרו נפשייכו, וכתבו התוס' והרא"ש בשם השאילתות למיחש מבעיא, אם הרגתם חייבתם ראשי למלך שהתרה מלקבל רוצחים, הרי שמנע רבי טרפון להצילם משום הספק סכנה שיכול להיות באם שיהיה הקול אמת, אלמא דאינו מחוייב להכנס בספק סכנה בשביל הצלת חבירו.

אמנם הצי"א דוחה הראיה שכל זה אינו אלא לפי גירסת השאילתות, אבל לפי רש"י אינו ראיה כלל. ועוד שהנצי"ב (העמק שאלה שאילתא קכט, ד) רוצה להוכיח לאידך גיסא שיש חיוב להכנס בספק סכנה בכדי להציל חבירו מסכנה ודאית, והוא, דמדקאמר ר"ט (לפי גירסת השאילתות שם) דילמא איתא למילתא, משמע, שאם היה ברור לר' טרפון שאינו אלא עלילת שקר היה מזדקק למטמרינהו, אע"ג שאי לא מסתייע מילתא היה מסתכן בעצמו ומחייב ראשו, והיינו כמש"כ בהגה"מ דמחוייב ליכנס בספק סכנת נפשות בשביל ודאי פקוח נפש של חבירו.

האיך סיכן רחב"ד עצמו במעשה דהערוך

ובצי"א (שם) מביא דברי התורה תמימה (ויקרא יט, טז) שכותב להביא ראיה שאדם כן מחוייב להכניס עצמו לספק סכנה למען הצלת חבירו, מההיא מעשה דערוך בברכות (לג, א) שמקשה המהרש"א דאיך הכניס ר' חנינא בן דוסא עצמו במקום סכנה ונשאר בקושיא. וכותב על כן לפרש דלפני רחב"ד היתה העמידה על חורו של הערוך ספק סכנה כיון שהיה רגיל בנסים, כדאמרינן בתענית ובעוד כמה מקומות שהיה מלומד בנסים, ולכן מכיון שלפני אחרים היה הערוך ודאי סכנה הכניס רחב"ד את עצמו בזה, וא"כ הרי מבואר דמחוייב

אדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל חברו מוודאי סכנה, ולא שייך בזה לומר אין למדין מן האגדות, אחרי שזה מעשה שהיה.

הצי"א דוחה הראיה דמכיון דרחב"ד היה מלומד בנסים ומובטח לו שהקב"ה יעשה רצונו, א"כ הו"ל המקום הזה לגבי דידיה כאין בו סכנה כלל. וכך כתוב בספר פתח עינים להחיד"א ליישב קושית המהרש"א. ועל דרך זה יש לפרש דברי הגמ' בתענית (כ, ב) איך שר"ה הכניס את רב אדא בר אהבה בההיא ביתא רעיעא דהו"ל שם חמרא וכו', ובתר דנפיק נפל ביתא.

לא תעמוד על דם רעך

עוד הביא האגודת אזוב ראה שאינו חייב להכניס עצמו במקום סכנה, מההיא דסנהדרין (עג, א) מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו ת"ל "לא תעמוד על דם רעך", והא מהכא נפקא מהתם נפקא אבידת גופו מנין ת"ל והשבותו לו, אי מהתם הוה אמינא ה"מ בנפשיה אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל. ואם איתא דאפילו בספק סכנת נפשו נמי חייב להצילו, עדיפא הו"ל למימר דקמ"ל דאפילו בספק סכנת נפשו נמי חייב להצילו. אלא וודאי דוקא מטרח ואגורי הוא דמחייב, אבל לא להכניס נפשו בספק סכנה, דכיון דאינו מחויב להכנס בוודאי סכנה ד"חייך קודמין", כדאיתא בב"מ (סב, א) א"כ הוא בכלל "וחי בהם", וביומא (פה, ב) דרשינן "וחי בהם" - אפילו בספק.

עוד הביא שם שבדברי המאירי (סנהדרין שם) מבואר שאינו חייב לסכן עצמו, וז"ל מי שראה חברו טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטים באים עליו חייב להשתדל בהצלתו, ולא סוף דבר בעצמו **אם הוא יכול בלא סכנה**, שהרי על אבדת ממונו חייב על אבדת גופו לא כל שכן, אלא אף על ידי אחרים, והוא שישכור שכירים ופועלים ובקיאים באותן הדברים להצילו. הרי נלמד גם מדברי המאירי שס"ל בפשיטות שכל המדובר בחיוב הצלת חברו הנתון בסכנה הוא כשלמציל לא יהא צפוי מזה שום סכנה.

אבל עיקר הראיה מההיא דסנהדרין, יש לדחות ד"חד מתרי תלת נקט". כמו שיש לדחות הראיה שהביא על דרך זה החכמת שלמה, שזקן ואינו לפי כבודו פטור מלהציל חברו, דאם לא נאמר כן למה לא משני שיש נ"מ בזקן ואינו לפי כבודו, שמטעם "השבת אבידה" היה פטור. ועל דרך זה הוכיח המנ"ח שמאבד

עצמו לדעת פטור מלהצילו, דאלת"ה למה לא כתוב שזה הנ"מ, דאי מטעם השבת גופו היה פטור. ועל דרך זה הביא הגריש"א זצ"ל לענין אם חייב להוציא כל ממונו להצלת חברו, שאם היה חייב גם זה היה נ"מ, דאי מטעם "השבותו לו" היה פטור יותר מחומש.